

INVENTARISATIE DRICHTDELEN

G E M E E N T E

VEERE

INHOUDSOPGAVE

01

Inleiding

Sinds een tweetal jaren staat het fenomeen 'dricht' vaker onder bredere aandacht. Voor velen was en is de dricht een onbekend fenomeen.

02

Wat verstaan we onder een dricht?

Het woord dricht is geen wijdverbreid woord en staat ook niet in de Dikke van Dale.

06 - 17

Waar zijn nog delen van een dricht bewaard gebleven?

Met André Cijvat uit Zoutelande, Kees Vreeke uit Domburg en Hans Jongepier uit Westkapelle hebben we verschillende bewaard gebleven drichtdelen in kaart kunnen brengen.

18 - 19

Conclusies en aanbevelingen.

Uit de inventarisatie is gebleken dat op locaties tussen Dishoek en Groot Valkenisse, langs de Duinweg in Zoutelande, langs de Oude Zandweg bij Westkapelle en langs de noordzijde van Domburg delen van zandwallen bewaard zijn gebleven die we als een zogenaamde dricht kunnen interpreteren.

Inleiding

Sinds een tweetal jaren staat het fenomeen 'dricht' vaker onder bredere aandacht. Voor velen was en is de dricht een onbekend fenomeen. Kort samengevat: drichten zijn mogelijk al sinds de middeleeuwen door mensen aangelegde wallen op Walcheren, bedoeld om inwaaiend zand vanaf de duinen te weren uit achterliggende akkers en weides.

Helaas kwam de dricht onder de aandacht vanwege minder prettige redenen. In 2021 dreigden delen van een dricht langs de Duinweg in Zoutelande weggegraven te worden. De gemeente Veere heeft dit door planaanpassing weten te voorkomen. In 2020 was in het Bosje van Keg in Domburg al een deel van een dricht weggegraven, en recentelijk is dat ook gebeurd achter de Nehalenniaweg.

Er zijn nog maar weinig delen van deze oude drichten bewaard gebleven, wat het fenomeen zeldzaam maakt. Daarom bestaat onder de inwoners van de gemeente de behoefte om de resterende drichtdelen een cultuurhistorische waarde toe te kennen, om te voorkomen dat het fenomeen voorgoed uit het Walcherse landschapsbeeld verdwijnt.

Op verzoek van inwoners heeft de gemeente Veere vervolgens de Walcherse Archeologische Dienst gevraagd een inventarisatie op te stellen van de resterende drichtdelen op haar grondgebied. Het doel hiervan is om op basis van de inventarisatie tot een waardering te komen. Wat is er nog over en heeft dit een cultuurhistorische waarde? Hieronder volgt een verslag van de inventarisatie, gevolgd door een voorstel tot waardering.

Het advies luidt om de resterende delen van de drichten een cultuurhistorische waarde toe te kennen. Als dit advies wordt opgevolgd, kan de gemeente op zoek gaan naar mogelijkheden om de drichtdelen te beschermen.

Wat verstaan we onder een dricht?

Het woord dricht is geen wijdverbreid woord en staat ook niet in de Dikke van Dale. Volgens de heer Ed. G. Verschoor staat het woord wel in het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten (Verschoor 1982(?), De Scherpendrechtse kade, in Historisch Genootschap Roterodamum 11, Rotterdam). Hij schrijft: "Op het eiland Walcheren aan de duinkant, in de omgeving van de plaatsen Arnemuiden, Domburg, Meliskerke, Zoutelande en Westkapelle, verstaat men onder 'd'n dricht' een aarden walletje, als scheiding tussen twee eigendommen, en in Oost-Souburg is 'n dricht grond' een rand grond die uit de sloot gedolven en op de kant gelegd wordt. Het gemeenschappelijke begrip is hier 'een verhoging die ontstaat door de uitdieping van de onmiddellijker omgeving langs een bepaalde lijn.'

Dorps historicus van Zoutelande, André Cijvat, heeft vrij uitgebreid onderzoek gedaan naar drichten langs de kust tussen Vlissingen en Westkapelle (www.zoutelandeopfoto.nl/over-drichten-een-oud-landschapselemente-zoutelande/). Hij stelt dat in het Walcherse dialect een dricht een wal van aarde of zand is. Tussen Vlissingen en Westkapelle en waarschijnlijk ook tussen Westkapelle en Domburg liggen volgens Cijvat nog delen van een specifieke dricht. Deze lag op de grens van de vronen onderaan de duinen en de daarlangs liggende weilanden en akkers. Vroongronden of vronen zijn zwak golvende overgangsgebieden tussen de hoge kustduinen en het lage polderland. De dricht moest voorkomen dat het overwaaiende duinzand op de landbouwgronden terecht kwam.

Aan de landzijde lag langs de dricht een sloot of greppel, die nog bij de drichtdelen tussen Valkenisse en Dishoek is te zien. Volgens Cijvat liep de weg tussen Vlissingen en Westkapelle over de vronen en lag de dricht er aan de landzijde langs. Ten noorden van Westkapelle is dit anders en ligt het restant van de dricht aan de duinzijde van de Oude Zandweg.

De drichtdelen tussen Dishoek en Valkenisse zijn in het verleden en ook nog recentelijk door verschillende mensen beschreven. In een oude overloper uit 1585 wordt een wal bij Koudekerke een "santware" genoemd. In zijn recente boek "De Zeeuwse Rivièra" buigt ook geograaf Kees Bos zich over deze wal. Hij borduurt voort op de veronderstelling, geuit door bodemkundige Alida Vlam, dat met de term "santware" een soort inlaagdijk(je) is bedoeld. Het zou dus een dijk (van zand) zijn om water te "weren". Bos vermoedt vervolgens dat dit 'dijkje' ouder is dan de vorming van de hoge duinen hier. Interessant hier is dat de eerder genoemde Vlam meldt dat het dijkje zelf niet meer terug is te vinden, vervolgens schrijft zij: "..., waarschijnlijk ligt het bedolven onder het begroeide walletje dat de landerijen tegen stuifzand moest beschermen." Zij vermoedt dus dat een dricht een middeleeuws dijkje bedekt dat in 1585 een "santware" werd genoemd. Cijvat denkt dat dit niet klopt en vermoedt dat met het woord "santware" een zandwering is bedoeld en dus verwijst naar de dricht op deze plaats.

In Domburg is de situatie niet geheel duidelijk. Cijvat heeft in de krantenbank Zeeland (www.krantenbankzeeland.nl) verschillende keren een vermelding van een dricht of van drichten gevonden. Dat hebben we in zijn navolging ook gedaan. Berichten waarin sprake is van een dricht stammen uit eind negentiende eeuw en de twintigste eeuw. Van belang voor de drichtdelen in Domburg is volgende passage uit een artikel in Domburgsch Badnieuws van 4 juli 1896: "Van uiterlijk, wat aanbouwingen betreft, is Domburg sedert verleden jaar weinig veranderd. Alleen moet ik melding maken van een tweede houten Noorsch gebouw dat niet ver van de villa van den heer Sommerhof in het vroom tegen den dricht der manteling, voor de dames Diepenbrugge geplaatst wordt." Hier wordt de Nehalenniaweg in combinatie met de dricht besproken. Het is een bevestiging van het feit dat de wal achter de huizen van de Nehalenniaweg een originele dricht is.

Sinds wanneer men op Walcheren bezig is geweest met het opwerpen van een 'santware' of een dricht, is niet bekend. Verschillende onderzoekers hebben het over de middeleeuwen. Geregeld neemt men het jaartal 1300 in de mond. We geloven niet dat dit ergens op basis van historische bronnen of archeologische resten is bewezen of ook valt te bewijzen. We denken wel dat een oorsprong van dit gebruik in de late middeleeuwen niet uit te sluiten is, maar wel met nadruk dat het als een dynamisch systeem is te zien. Opvallend is dat de drichtdelen bewaard in Domburg in grote lijnen samenvallen met de lijn die kaartenmaker Cornelis Goliat getrokken heeft tussen de duingronden en landbouwgronden op de kaart van Domburg uit 1648. (zie fig. 1) Het kan op een datering van de drichtdelen wijzen terug tot minimaal eerste helft van de zeventiende eeuw. Verwijst de term 'santware' in de overloper uit 1585 inderdaad naar een dricht, dan gaan we al terug naar de zestiende eeuw...en wie weet, dus verder terug in tijd.

Volgens Cijvat waren er ook andere drichten die haaks op de duinen stonden en dienden als perceelscheiding. Zij zullen zijn opgeworpen toen men ingewaaid zand op weiland of akker naar de zijkant van het perceel verwijderde. Van deze drichten zullen nauwelijks nog delen bewaard zijn gebleven.

Figuur 1 De huidige topografie (lichtgrijs) op de kaart van Domburg uit 1648. De drichtdelen zijn in oranje aangeduid.

Waar zijn nog delen van een dricht bewaard gebleven?

Met André Cijvat uit Zoutelande, Kees Vreeke uit Domburg en Hans Jongepier uit Westkapelle hebben we verschillende bewaard gebleven drichtdelen in kaart kunnen brengen. Later hebben we nog enkele waardevolle aanvullingen gehoord van onder meer John Daane. Voor zover we het nu hebben kunnen nagaan gaat het om vijf locaties:

- Net ten noorden van Dishoek en achter Klein Valkenisse
- Ter hoogte van Groot Valkenisse
- Langs de Duinweg in Zoutelande
- Langs de Oude Zandweg net ten noorden van Westkapelle
- Aan de noordzijde van Domburg (parkeerplaats P.J. Eloutstraat, Bosje van Keg achter Badhuisstraat, langs voetpad achter de Nehalenniaweg)

De genoemde drichtdelen zijn ook als zodanig te onderscheiden op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN.nl). Het is op basis van deze kaart dat we de hieronder beschreven drichtdelen in kaart hebben gebracht. We sluiten niet uit dat er nog andere delen van drichten bewaard zijn gebleven, die aan de aandacht van dit onderzoek zijn ontsnapt. Deze genieten zeker een zelfde waarde.

Dishoek

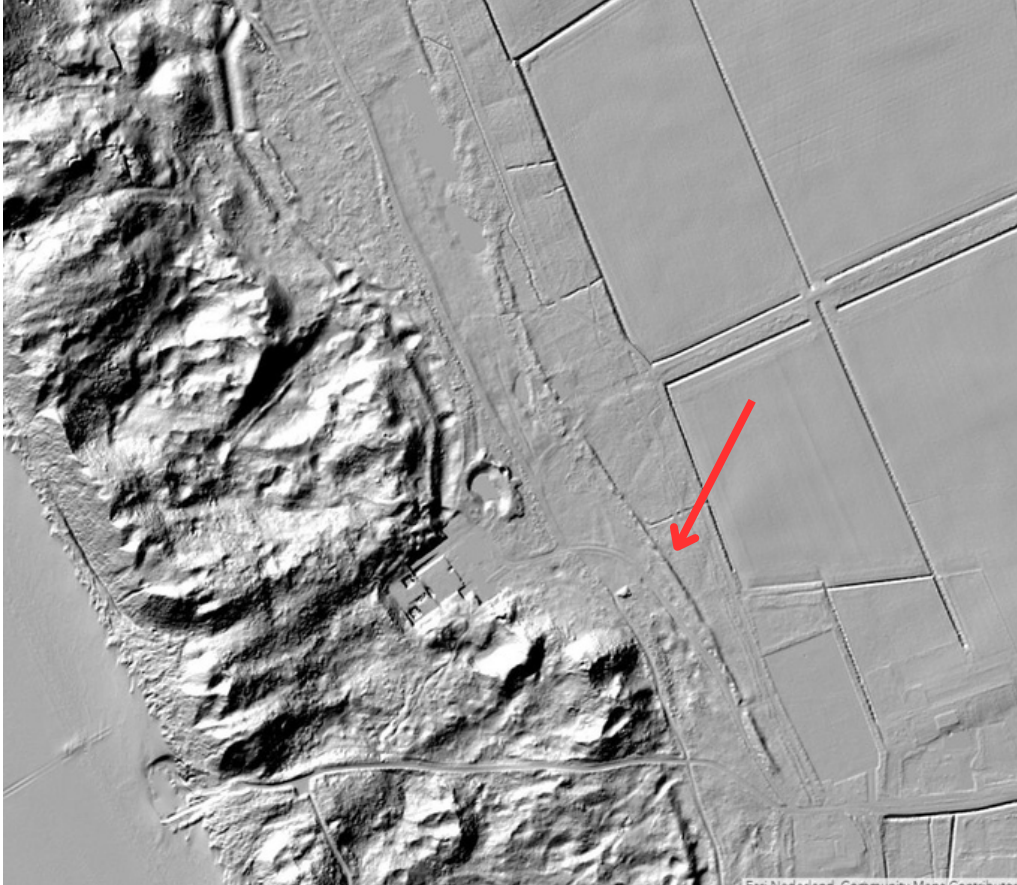
In het bosgebied tussen Dishoek en Valkenisse is op verschillende plaatsen nog een deel van een dricht of dijkje duidelijk herkenbaar. (foto figuur 2) In figuur 3 en 4 is respectievelijk op de hoogtekaart met rode pijl en op de topografie in oranje de dricht ten noorden van Dishoek aangeduid. Mogelijk is ook achter Klein Valkenisse, vanaf de Vroonweg langs een bospad richting het noorden ook sprake van een lang gerekte restant van dezelfde dricht.

Al deze drichtdelen liggen in het bosgebied Valkenisse en zullen niet snel bedreigd worden.

Het gaat bij Dishoek om een wal van zand met een (maximale) hoogte van ca. 1,5 meter (3,43 m +NAP). De wal heeft een breedte van ca. 10 meter. Meest noordelijk lijkt hij 15 meter breed. De wal begint ter hoogte van de parkeerplaats aan het eind van de Strandweg en lijkt zich met enkele onderbrekingen over een lengte van ca. 400 meter naar het noorden uit te strekken.

*Figuur 2. Foto van drichtdeel bij Dishoek.
(Moeilijk te fotograferen, wel aanwezig.)*

Figuur 3. Uitsnede van AHN (hillshade) ten noorden van Dishoek.

Figuur 4. De dricht ten noorden van Dishoek overgenomen van AHN in de topografie.

Valkenisse

Bij Groot Valkenisse ligt ook een behoorlijke wal of dricht in het bos. (foto figuur 5a en b) Op figuur 6 zijn de drichtdelen met rode pijl aangeduid op een uitsnede van de hoogtekaart en in figuur 7 zijn de bewuste delen oranje ingekleurd, weergegeven op de huidige topografie.

Het noordelijke uiteinde van de wal hier ligt aan het einde van het voetpad dat in het verlengde van de Valkenisseweg op het fietspad uitkomt. De wal is hier het hoogst, namelijk ca. 2,50 meter (gerekend vanaf het fietspad), en het breedst, namelijk ca. 14,5 meter. De top van de wal ligt op 5,53 m +NAP. De wal strekt zich naar het zuiden over een lengte van ca. 110 meter uit en wordt onderbroken door een ander voetpad. Het drichtdeel loopt in het zuiden in een smalle punt uit.

Figuur 5a en b. Drichtdelen bij Groot Valkenisse. (Foto 5a: bron A. Cijvat)

Figuur 6. Uitsnede van AHN (hillshade) ter hoogte van Groot Valkenisse. Dichtdeel met rode pijl aangeduid.

Figuur 7. Dichtdelen in oranje, overgenomen uit AHN op de huidige topografie.

Duinweg Zoutelande

Een andere locatie met restanten van een dricht is aan de Duinweg in Zoutelande. Op het perceel van huisnummers 53, 59 en 63 zijn relatief hoge wallen bewaard gebleven. (foto figuur 8) In de figuur 9 is met rode pijlen de drichtdelen op de hoogtekkaart aangewezen en in figuur 10 zijn de delen oranje ingekleurd op de huidige topografie.

Bij huisnummer 53 ligt op een enkele plaats de top van de wal meer dan 2 meter (6,44 m +NAP) hoger dan het straatniveau (4.34 m +NAP). Meer naar de hoek met het Schelppad ligt de top op ca. 5,45 m +NAP. De wal is ca. 5,30 meter breed. Bij huisnummer 59 is de wal maar 3,50 meter breed; in de bocht met het Pauwtje 5,60 meter breed. De top van de wal ligt tussen 4,20 en 4,75 m +NAP en steekt op het hoogste punt ca. 1,10 meter boven straatniveau uit. De top van de wal bij huisnummer 63 ligt tussen 4,05 m en 4,45 m +NAP en steekt ca. 0,80 meter boven straatniveau uit. Deze wal is tussen de 3,50 en 6,30 meter breed.

Deze drichtdelen liggen telkens op particulier terrein. Daarmee bestaat de mogelijkheid dat zij elk afzonderlijk door de eigenaren geëgaliseerd zouden kunnen worden teneinde hun tuin te vergroten.

Figuur 8. Bewaarde drichtdelen langs de Duinweg te Zoutelande

Figuur 9. Uitsnede van AHN (hillshade) ter hoogte van de Duinweg te Zoutelande. Drichtdelen met rode pijl aangeduid.

Figuur 10. Drichtdelen in oranje, overgenomen uit AHN op de huidige topografie.

Oude Zandweg Westkapelle

Door Hans Jongepier uit Westkapelle zijn we geweest op ook nog enkele drichtdelen langs de Oude Zandweg net ten noorden van Westkapelle. (foto figuur 11) Jongepier grijpt hierbij terug op de herinneringen van een oudere stadsgenoot. Zoals eerder beschreven liggen deze drichtdelen aan de duinzijde van de Oude Zandweg en niet zoals aan de Duinweg in Zoutelande aan de landzijde van de weg.

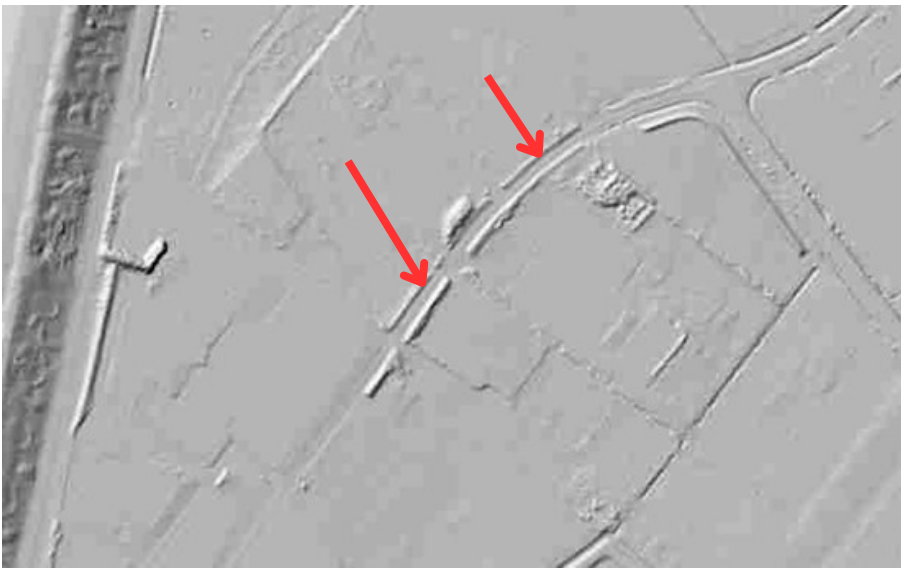
In figuur 12 zijn de drichtdelen op de hoogtekaart met een rode pijl aangeduid. Aan de overzijde van de weg is op deze AHN-uitsnede ook sprake van een wal. Deze wal is van een veel jongere datum en is dus niet als een oorspronkelijke dricht te zien. In figuur 13 zijn de drichtdelen weergegeven op de huidige topografie.

De drichtdelen hier zijn relatief kleine en lage walletjes. De top ligt tussen de 2,35 en 2,80 m +NAP op ongeveer 0,50 – 0,60 meter boven straatniveau. De walletjes zijn bijna overal ca. 3,75 meter breed; op één punt bijna 5 meter breed.

De drichtdelen liggen op terrein van het waterschap Scheldestromen. Vooral omdat de drichtdelen zo klein en onopvallend zijn, is het risico aanwezig dat zij bij werken geëgaliseerd worden.

Figuur 11. Foto van deel van dricht aan de Oude Zandweg bij Westkapelle. Een bescheiden restant.

Figuur 12. Uitsnede van AHN (hillshade) ter hoogte van de Oude zandweg bij Westkapelle. Drichtdelen met rode pijl aangeduid.

Figuur 13. Drichtdelen in oranje, overgenomen uit AHN op de huidige topografie.

Domburg

Tenslotte weten we van drie locaties aan de noordzijde van Domburg, waar ook delen van een dricht zijn bewaard. Op een uitsnede van de AHN in figuur 17 zijn de drichtdelen met een rode pijl aangeduid. Het valt op dat de drichtdelen, net zoals in Zoutelande, ondanks de onderbrekingen in een lijn liggen en ogenschijnlijk deel uitmaken van één verband.

Meest westelijk bevindt een drichtdeel zich op de percelen van Jan Tooropstraat 13 en P.J. Eloutstraat 9 direct zuidelijk van de parkeerplaats aldaar. (Zie ook figuur 18) De top van de wal hier ligt op ca. 7.00 m +NAP, ca. 1,5 meter boven het niveau van de parkeerplaats. Op haar breedste punt meet de wal 8 meter; naar het westen toe loopt de wal versmald uit.

In het Bosje van Keg achter de Badhuisstraat ligt ook een drichtdeel. In 2021 is aan de westzijde ongeveer 10 meter van de wal afgegraven ten behoeve van de uitbreiding van de parkeerplaats achter het hotel Wilhelmina (zwart ingevuld in figuur 18). Op aandringen van de gemeente is dit ten dele hersteld. De top van het bewaard gebleven deel ligt op ca. 8,25 m +NAP, ca 1 meter hoger dan het maaiveld ten noorden van de wal en ruim 2 meter hoger dan het aangrenzende maaiveld aan de zuidzijde. Op het breedste punt meet de wal hier 5,75 meter.

Achter het Badhotel loopt een voetpad. De percelen aan de Nehalenniaweg grenzen aan dit voetpad. Op de percelen direct langs het voetpad bevindt zich een langgerekt deel van een dricht over een afstand van meer dan 150 meter. (zie figuren 17 en 18) De top van deze wal ligt in het westen op ca. 7,20 m +NAP; ca. 1,40 meter boven het voetpad. Aan het oosteinde van de wal ligt de top op ca. 9,30 m +NAP; ca. 2,25 meter boven het voetpad. Hier is de wal ca. 9 meter breed, halverwege is de wal ca. 7 meter breed en aan het westelijke uiteinde ca. 5 meter breed.

In 2023 is ter hoogte van perceel Nehalenniaweg 14 een doorgang door de wal gegraven. Deze laatste gebeurtenis ligt aan de basis van dit onderzoek. Het perceel ligt naast dat van het houten Noorse huis, waar het krantenartikel uit 1896 naar verwijst (zie pag. 2).

Deze drichtdelen liggen telkens op particulier terrein. Daarmee bestaat de mogelijkheid dat zij elk afzonderlijk door de eigenaren geëgaliseerd zouden kunnen worden teneinde hun tuin of parkeerplaats te vergroten, zoals hier ook is gebleken.

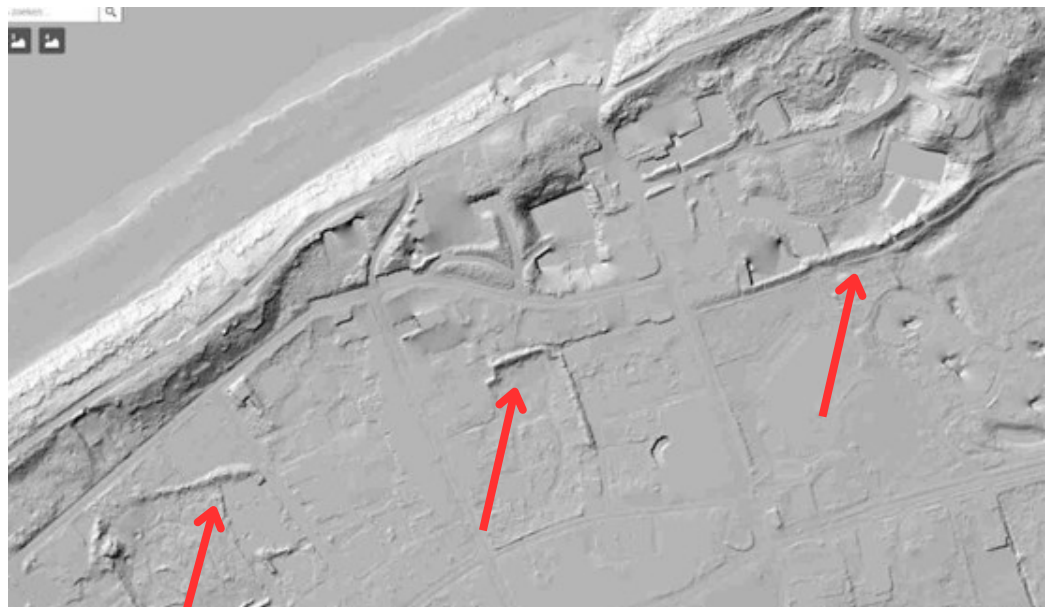
Figuur 14. Foto van een deel van dricht bij de J.P. Eloutstraat in Domburg.

Figuur 15. Foto van een deel van dricht in het bosje van Keg in Domburg. (Het hoogteverschil komt op de foto moeilijk uit.)

Figuur 16. Foto van een deel van dicht achter de Nehalenniaweg in Domburg.

Figuur 10. Uitsnede van AHN (hillshade) aan de noordzijde van Domburg. Drichtdelen met rode pijl aangeduid.

G E M E E N T E

V E E R E

Figuur 11. Drichtdelen in oranje, overgenomen uit AHN op de huidige topografie.

Conclusies en aanbevelingen.

Uit de inventarisatie is gebleken dat op locaties tussen Dishoek en Groot Valkenisse, langs de Duinweg in Zoutelande, langs de Oude Zandweg bij Westkapelle en langs de noordzijde van Domburg delen van zandwallen bewaard zijn gebleven die we als een zogenaamde dricht kunnen interpreteren. Hierover lijkt ons weinig twijfel meer te bestaan.

Het gaat bij de bewaard gebleven drichtdelen met name om delen van opgebrachte zandwallen op de grens tussen duin- of vroongebieden aan de ene zijde en vruchtbare landbouwgronden aan de andere zijde. De drichten zijn naar alle waarschijnlijkheid opgeworpen om te voorkomen dat bij harde wind veel stuifzand op de goede akkers, weides en bij Domburg ook op Mantelinggronden zou waaien. Hoewel landelijk onbekend, vormt de dricht een regionaal begrip dat als zodanig ook beschreven is in bijvoorbeeld oude krantenartikelen.

Het is een fenomeen dat volgens ons een hele lange geschiedenis kent en mogelijk terug gaat tot in de middeleeuwen. De grote ouderdom blijkt bijvoorbeeld uit het gegeven dat de in Domburg bewaard gebleven drichtdelen vrijwel precies samenvallen met de scheidlijn tussen duingebied en akkerpercelen ingetekend op een kaart uit 1648. In een oude overloper uit 1585 verwijst het woord "santware" mogelijk (al) naar een dricht bij Koudekerke, al denken verschillende historici en geografen dat het een verwijzing is naar een middeleeuws (zandoverstoven) inlaagdijkje en dat de huidige zandwal hier van latere datum is. Het is niet bekend of deze personen bekend waren of zijn met de term "dricht".

We adviseren om de bewaard gebleven drichtdelen van cultuurhistorisch waarde te beschouwen. We hebben bij de waardering volgende gangbare volgende criteria gebruikt, waarop laag, middel of hoog kan worden gescoord:

- **Belevingswaarde: middel**, de belevingswaarde is niet hoog, hetgeen ook wel blijkt uit het feit dat tot voor kort het fenomeen dricht bij velen onbekend was (en is). Op de criteria schoonheid en herinneringswaarde wordt namelijk niet hoog gescoord.
- **Fysieke kwaliteit: laag tot middel**, er resten nog maar enkele delen van de dricht die vermoedelijk over grote afstanden achter de duinen van de kust van Walcheren heeft gelegen. Van de bewaarde delen zijn in de laatste jaren ook stukken weggegraven. Op de criteria gaafheid en conservering wordt niet hoog gescoord.

- **Inhoudelijke criteria:**

- a) Zeldzaamheid: hoog**

Er resten vandaag de dag nog maar enkele delen van drichten. Zij vertonen daarom een hoge mate van zeldzaamheid. Ook het feit dat het fenomeen nauwelijks bekend is, onderstreept de zeldzaamheid.

- b) Informatiewaarde: middel tot hoog**

De drichten hebben eeuwenlang een opvallende component van het Walcherse landschap uitgemaakt. Het is een belangrijke getuige van de strijd tussen mens en stuivend duinzand.

- c) Ensemblewaarde: middel tot hoog**

Dit criterium is altijd wat moeilijk. Grote delen van drichten zijn over lange afstanden verdwenen. Van het grote ensemble van drichten verspreid achter de duinkust is niet veel over. Aan de andere kant liggen de bewaard gebleven drichtdelen als kleine ensembles op een rij en vormen als zodanig de laatste getuigen van het grote ensemble.

d) Representativiteit: hoog

Het fenomeen dricht is kenmerkend voor het cultuurlandschap achter de Walcherse kust. Het is karakteristiek voor de regio.

Dit advies wordt voorgelegd aan het college van burgemeester en wethouders. Als het college het advies overneemt, zullen de bewaard gebleven drichtdelen opgenomen worden in het archeologiebeleid van de gemeente. Dit archeologiebeleid zal in de eerste helft van 2024 worden geactualiseerd en voor vaststelling aan de gemeenteraad worden voorgelegd. Het geactualiseerde beleid zal een vertaling vinden in het nieuwe omgevingsplan. Op deze manier zullen de drichtdelen in de toekomst een bescherming krijgen.

Geraadpleegde bronnen

- Bos, K., 2023, De Zeeuwse Rivière, Actueel Landschap in een zee van tijd, Goes
- Cijvat, A. Over "Drichten" een oud landschapselement te Zoutelande. – Zoutelande op de foto (zoutelandeopfoto.nl).
- Klerk, A. de, 2010, Dricht: een Walchers landschapselement, in Zeeuws Landschap, september 2010, p. 20-21
- Verschoor, Ed.G., 1982(?), De Scherpendrechtse kade, in Historisch Genootschap Rotterdam 11, Rotterdam
- Vlam, A.W., 1942, Historisch-morfologisch onderzoek van eenige Zeeuwsche eilanden, Utrecht

Geraadpleegde mensen met veel dank:

André Cijvat, Hans Jongepier, John Daane, Cees Vreeke en verschillende anderen.